

Marcin Gaczkowski¹

Uniwersytet Wrocławski (Polska)

Dziesięć lat później. Ukraińskie życie polityczne Lwowa w 1928 roku²

Ten years after. Ukrainian political life in Lviv in 1928. During the mid-war period Lviv was a leading centre of Ukrainian cultural and political life in Polish state. Despite the unfavourable political situation Ukrainian elites tried to create mythologized image of the city as a "heart and brain" of West Ukraine. In 1928 the opportunities for such actions were, among others, parliamentary elections in March, and — in November — 10th anniversary of the outbreak of the Ukrainian-Polish war.

Keywords: Lviv, interwar period, Ukrainian-Polish relations, image of the city

Десять років згодом: українське політичне життя Львова у 1928 р. У міжвоєнний період м. Львів виступало центром українського політичного та культурного життя Польщі. Незважаючи на непрості політичні обставини, українські еліти намагалися формулювати образ міста як „серця й мозку” західної України. У 1928 р. нагодою до цього стали, зокрема, березневі вибори до парламенту та листопадові святкування десятиї річниці спалаху українсько-польської війни.

Ключові слова: Львів, міжвоєнний період, українсько-польські відносини, образ міста

Wstęp

Lwów był i pozostaje organizmem miejskim wyróżniającym się licznymi cechami unikatowymi, wynikającymi ze specyfiki jego rozwoju historycznego. Istotny wpływ na postrzeganie dziejów i znaczenia tego miasta wywiera aspekt narodowościowy. Na początku XX w. do trwałego politycznego opanowania stolicy Królestwa Galicji i Lodomerii, jednego z krajów koronnych austriackiej części imperium

---

¹ Adres do korespondencji: Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego, ul. Szewska 49, 50-139 Wrocław. E-mail: m.gaczkowski@ukr.net

² Powstanie artykułu było możliwe dzięki wsparciu finansowemu Wydziału Nauk Historycznych i Pedagogicznych UWr w ramach grantu nr 1191/M/IH/13, przyznanemu w konkursie na finansowanie badań naukowych lub prac rozwojowych dla młodych naukowców i doktorantów, oraz miesięcznemu stypendium pobytowemu Centrum Historii Miejskiej Europy Środkowo-Wschodniej we Lwowie w lutym 2013 roku.

Habsburgów, pretendowali przedstawiciele dwóch nieposiadających swojego państwa narodów — Ukraińcy i Polacy. W obu przypadkach pragnienie to jednoczyło szerokie spektrum sił politycznych: nacjonalistów, socjalistów oraz umiarkowane środowiska centrowe. Spory dotyczące przynależności państwowej Grodu Lwa toczyły się na tle szerokiej debaty ideologicznej, w której zwracano się do narodowych interpretacji jego dziejów oraz tradycji kulturowych i religijnych.

Problemy narodowego mitologizowania narracji o Lwowie i zróżnicowanej recepcji jego przestrzeni są dziś chętnie poruszonym zagadnieniem³. Studia te, podejmowane przez przedstawicieli różnych gałęzi humanistyki, charakteryzują się interdyscyplinarnością oraz zróżnicowaniem perspektyw badawczych. Użyteczny okazuje się — klasyczny i współczesny — dorobek autorów podejmujących tematykę socjologii miasta⁴, historycznych i politycznych mitów narodowych⁵, pamięci historycznej oraz metod jej kreowania i dyskutowania. Podejście to jest szczególnie pomocne w badaniach nad przestrzenią miejską — obszarem nasyconym „miejscami pamięci (zbiorowej)”⁶, do których Jacques Le Goff zalicza, obok punktów topograficznych (muzeów, instytucji archiwalno-bibliotecznych), miejsca symboliczne (w tym wspomnienia, rytuały, rocznice) i funkcjonalne (m.in. stowarzyszenia i podręczniki)⁷.

Dwudziestolecie międzywojenne przyniosło zmianę statusu Lwowa — siedziba cesarskiego namiestnika i galicyjskiego Sejmu Krajowego stała się jednym z licz-

³ Zob. m.in. G. Grabowicz, *Mythologizing of Lviv/Lwów: Echoes of Presence and Absence*, „Harvard Ukrainian Studies” 24, 2000, s. 313–342; Y. Hrytsak, V. Susak, *Constructing a National City: A Case of Lviv*, [w:] *Composing Urban History and the Constitution of Civic Identities*, red. J. Czaplicka, Baltimore-London 2003, s. 140–164; K. Kotyńska, *Eseiści o Lwowie. Pamięć, sąsiedztwo, mity*, Warszawa 2006; A. Zayarnyuk, „L'viv über alles”. *An Eden for intellectuals*, [w:] *Floodgates – Technologies, Cultural (Ex)change and the Persistence of Place*, red. S. Ingram, M. Reisenleitner, C. Szaby-Knotik, Frankfurt am Main 2006, s. 7–39; В. Середя, *Місто як lieu de mémoire: спільна чи поділена пам'ять? Приклад Львова*, „Вісник Львівського університету” 2008, вип. 2, s. 73–79; M. Prokopovych, *Habsburg Lemberg: Architecture, Public Space and Politics in the Galician Capital (1772–1918)*, West Lafayette 2009; *Lwów: lustro. Obraz wzajemny mieszkańców Lwowa w narracjach XX–XXI wieku*, red. K. Kotyńska, Warszawa 2012.

⁴ Zob. F. Znaniecki, *Miasto w świadomości jego obywateli*, Poznań 1931; *idem*, *Socjologiczne podstawy ekologii ludzkiej*, Poznań 1938; A. Wallis, *Socjologia przestrzeni*, Warszawa 1990; B. Jałowicki, *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Warszawa 2002.

⁵ Zob. T. Biernat, *Mit polityczny*, Warszawa 1989; G. Markiewicz, *Rozważania wstępne nad pojęciem mitu historycznego*, [w:] *Polskie mity polityczne XIX i XX wieku*, red. W. Wrzesiński, Wrocław 1995; J. Topolski, *Mity a problem prawdy historycznej*, [w:] *Historia, mity, interpretacje*, red. A. Barszczewska-Krupa, Łódź 1996, s. 15–27; Л. Зашкільняк, *Історичні міфи і стереотипи як складова суспільної свідомості та соціальної практики*, [w:] *Історичні міфи і стереотипи та міжнаціональні відносини в сучасній Україні*, red. Л. Зашкільняк, Львів 2009, s. 7–35.

⁶ Zob. P. Nora, *Between Memory and History. Les Lieux de Mémoire*, „Representations” 26, 1989, s. 7–24.

⁷ J. Le Goff, *Historia i pamięć*, tłum. A. Gronowska, J. Stryczyk, Warszawa 2007, s. 152–153.

nych ośrodków wojewódzkich II Rzeczypospolitej. Do 1930 roku miasto pozostawało w obrębie granic ustalonych w XIX w., obejmując pięć (od 1928 sześć) dzielnic o łącznej powierzchni 32,4 km². Lata dwudzieste to okres stałego wzrostu populacji miasta doświadczonego, podobnie jak cały region, dużymi stratami ludności oraz migracjami — efektem wojen lat 1914–1920 i napiętej sytuacji politycznej. W 1928 roku mieszkały tu 239 692 osoby⁸. Na percepcję miasta nad Pełtwią wpływała mozaika religijna i narodowościowa (ok. 50–52% Polaków, 30–34% Żydów i 12–16% Ukraińców⁹) tworzona przez jego mieszkańców oraz bogate i burzliwe życie polityczne¹⁰.

Ludność ukraińska była nie tylko najmniej liczną spośród trzech głównych społeczności narodowych Lwowa. Charakteryzowało ją również upośledzenie ekonomiczne i anachroniczna struktura społeczna: relatywnie nieliczni pracownicy umysłowi, przedsiębiorcy i wykwalifikowani robotnicy oraz wysokie bezrobocie¹¹. Dla Ukraińców II Rzeczypospolitej miasto miało jednak znaczenie o wiele większe, niż mogłyby sugerować statystyki — stanowiło bazę działalności najważniejszych zachodnioukraińskich instytucji społeczno-politycznych, w tym wydawniczych i oświatowych: m.in. Naukowego Towarzystwa im. Tarasa Szewczenki, Towarzystwa „Proświta” („Oświata”) oraz dziennika „Diło”¹². Było też ważnym ośrodkiem religijnym — siedzibą greckokatolickiego metropolity oraz (od 1928) Greckokatolickiej Akademii Teologicznej¹³. Redaktor Fed Fedorciw konstatował, że Lwów to „serce i mózg ziem zachodnioukraińskich”. Jego zdaniem dla Polaków

⁸ A. Bonusiak, *Lwów w latach 1918–1939. Ludność – przestrzeń – samorząd*, Rzeszów 2000, s. 174.

⁹ W dłuższej perspektywie – licząc od 1880 roku – odnotowywano stały spadek procentowy ludności rzymskokatolickiej (E. Tomaszewski, *Pochodzenie ludności m. Lwowa (według danych z miejskiego biura statystycznego i ewidencji ludności z 1931 roku bez wojska skoszarowanego i służby bezpieczeństwa)*, Lwów 1939; K. Wnęć, L. Zyblikiewicz, E. Callahan, *Ludność nowoczesnego Lwowa w latach 1857–1938*, Kraków 2006, s. 79).

¹⁰ Zob. M. Швагуляк, *Львів: від столиці Західноукраїнської держави до політичного центру українців Галичини (1918–1939 рр.)*, [w:] *Львів. Місто – суспільство – культура*, t. 3, red. M. Мудрий, Львів 1999, s. 469–492; J. Hampel, *Lwów ośrodkiem ukraińskiego ruchu społecznego 1919–1939*, [w:] *Lwów. Miasto, społeczeństwo, kultura*, t. IV, red. K. Karolczak, Kraków 2002, s. 345–357; G. Mazur, *Życie polityczne polskiego Lwowa 1918–1939*, Kraków 2007; *Історія Львова у трьох томах*, red. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій, т. 3, Львів 2007, s. 41–162; A. Biedrzycka, *Kalendarium Lwowa 1918–1939*, Warszawa 2012.

¹¹ Pracownicy fizyczni stanowili ok. 67% lwowskich Ukraińców (*Львів у цифрах*, s. 8; О. Паціцька, *Українське робітництво Львова у 20–30 рр. XX ст.*, autoreferat rozprawy doktorskiej, Львів 2011, s. 9).

¹² W 1928 roku „Proświta” obchodziła jubileusz sześćdziesięciolecia istnienia, „Diło” – czterdziestolecie.

¹³ Zob. też I. Котлобулатова, *Дати і події в історії Львова*, Львів 2009; I. Лемко, В. Михалик, Г. Беглярів, *1243 вулиці Львова (1933–2009)*, Львів 2003; Іг. Федик, Ів. Федик, *Сторінками історії Львова. Краєзнавчі матеріали до курсу „Історія Львова”, cz.3, Львів у датах*, Львів 2005.

odgrywało ono mniejsza rolę, albowiem w państwie polskim rola Lwowa musiała być ograniczona do siedziby władz wojewódzkich — pod względem administracyjnym oraz „bastionu kresowego” — w wymiarze moralnym¹⁴.

W niniejszym artykule podjęto próbę omówienia mechanizmów kreowania i utrwalania wizji „ukraińskiego Lwowa” w debacie intelektualnej, wystąpieniach i manifestacjach politycznych w 1928 roku. Rok ten stanowił istotną symboliczną cezurę dla II Rzeczypospolitej: jesienią wypadał jubileusz dekady niepodległości. W mieszanych narodowościowo województwach południowo-wschodnich wspomnienia związane z wydarzeniami 1918 roku były szczególnie żywe — ukraińscy patrioci celebrowali rocznicę ogłoszenia niepodległości Ukraińskiej Republiki Ludowej w Kijowie (25 stycznia) oraz jesiennego proklamowania Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej (ZUNR) i wybuchu wojny o Lwów i Galicję Wschodnią, polscy zaś — zwycięskiej obrony Lwowa przed Ukraińcami. Dramatyczne wypadki listopada 1918 roku zajmowały także istotne miejsce w pamięci ludności żydowskiej, dotkniętej pogromem i brutalnymi polskimi prześladowaniami po opuszczeniu miasta przez wojska ZUNR¹⁵.

O ukraiński Lwów

Ze względu na trudną sytuację demograficzną i polityczną, ukraińskie narracje o Lwowie zorientowane były w dużej mierze na przeszłość. Szczególny akcent położono na micie założycielskim — genezie miasta i działalności kniazia Daniela Halickiego (1201–1264) i jego syna Lwa (ok. 1228–ok. 1301). W topografii wyróżniano istotne dla tej tradycji miejsca: dawny gród książęcy (u podnóża Góry Zamkowej) oraz okolice Starego Rynku i ul. Żółkiewskiej¹⁶. Pamięć o tym pierwotnym centrum Lwowa — zdaniem Iwana Krypiakewycza (1886–1967) — przetrwać miała stulecia¹⁷. Mykoła Hołubeć (1891–1942), historyk i publicysta, uczestnik działań zbrojnych lat 1918–1919, dostrzegwał w historii miasta „wiele tragizmu i ironii doli”:

Львів пережив на своїому, мало не тисячелітньому, віку, багато перемін і катастроф, чимало переворотів, які не рідко міняли не тільки його обличчя, але й

¹⁴ Ф. Федорців, *За український Львів. Чи можливо здобути український мандат у Львові?*, „Діло” 25 січня 1928, cz. 17, s. 1.

¹⁵ В. Меламед, *Євреї во Львові (XIII–первая половина XX века). События, общество, люди*, Львів 1994, s. 135.

¹⁶ М. Голубець, *Історія Львова від найдавніших часів. Історичні пам'ятники старовини. Львів в часах великої і визвольної війни* З. У. Н. Р. Провідник по Львові, Жовква 1925, s. 9–43.

¹⁷ І. Крип'якевич, *Історичні проходи, по Львові (з багатьма ілюстраціями)*, Львів 1932, s. 10. Polscy autorzy podkreślali, że dopiero lokacja miasta na prawie magdeburskim (1356) ukształtowała jego urbanistyczny charakter — „ruski Lwów”, jak pisał W. Kaczorowski, „nie pozostawił wyraźnego piętna w fizjonomii współczesnego miasta” (*Geograficzne oblicze Lwowa, Lwów* 1938, s. 19).

душу. Вистане сказати, що перше століття свого історичного життя був Львів коли не формально, то фактично столицею українського князівства, потім, під чужою владою, став центром німецької торгівлі з далеким Сходом, поки не став знову столицею, але тепер уже ц. к. Галичини і Володимирії, щоби ранком Першого Листопада 1918 стрепенутися від шуму синьожовтих прапорів на своїх вежах¹⁸.

Listopad 1918 roku stanowić miał więc logiczną sekwencję dziejów Lwowa. Polski tryumf przyniósł, zdaniem autora, kolejną katastrofę — restytucję polskiego mitu *antemurale christianitatis* oraz wznowienie *obsidionis Ruthenorum* — ucisku autochtonicznej ludności ukraińskiej¹⁹.

Ukraińskie organizacje społeczne starały się utrzymać i rozszerzyć stan posiadania na terenie Lwowa, mając na uwadze nie tylko jego znaczenie praktyczne, lecz także symboliczne. Działacze towarzystwa gimnastycznego „Sokił-Batko” w bardzo wymowny sposób przekonywali potencjalnych darczyńców z regionu do wsparcia inicjatywy zakupu nowej parceli w pobliżu Parku Stryjskiego i terenów wystawienniczych Targów Wschodnich:

Мусимо викупити її в першій мирі як українське забере, як видимий знак, що ми Українці у Львові є і будемо, як про це саме свідчать: св. Юр, Волоська Церков, „Дністер”, „Народна Торговля”, „Просвіта”, Наукове Т-во Шевченка, Національний Музей, Народна Гостиниця „Зоря”²⁰.

Większość ukraińskich instytucji międzywojennego Lwowa miała siedzibę w centrum miasta, ale istotną rolę dla ruchu ukraińskiego odgrywały robotnicze przedmieścia. Jednym z priorytetów ukraińskich elit politycznych było pozyskanie dla sprawy narodowej rodzimej warstwy robotniczej i ograniczenie silnych wpływów Polskiej Partii Socjalistycznej oraz ugrupowań komunistycznych²¹. Wyzwań ukraińskiej inteligencji przysparzały także dyskryminacyjne działania władz polskich (w tym polityka oświatowa i kadrowa) oraz ogólny kryzys ukraińskiego życia politycznego — rezultat przegranej wojny i międzynarodowego uznania polskiej suwerenności nad spornym obszarem (1923)²².

Ukraińscy ideolodzy podnosili rolę miast jako bazy dla przemysłu, rzemiosła i handlu:

Те місто на нашій землі є в чужих руках, бо чужинцем є промисловець, ремісник, купець або чужинцем є міщанин. А місто є головною артерією, через яку

¹⁸ M. Gолубець, *op. cit.*, s. 1; zob. też *idem*, *За український Львів: епізоди боротьби 13–18 ст.*, Львів 1927.

¹⁹ M. Gолубець, *op. cit.*, s. 1.

²⁰ Archiwum Państwowe w Przemyślu (dalej: APPrz.), z. 845, sygn. 8, *T-vo Sokil-Batko do Wiskołowажаної Ольги Кильчицької* [V 1926], k. 16.

²¹ O. Пасіцька, *op. cit.*, s. 17.

²² Zob. M. Papierzyńska-Turek, *Sprawa Ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926*, Kraków 1976; R. Torzecki, *Kwestia ukraińska w Polsce 1923–1929*, Kraków 1989.

пливе господарське життя, серцем і мозком народу. Хто має місто, той панує на селом²³.

Wzywano więc do koordynacji działań, służących ukrainizacji miast, szczególnie stymulowania migracji ludności ukraińskiej ze wsi do miasta²⁴.

Ukraińska inteligencja szacowała własną liczebność we Lwowie na ok. półtora tysiąca²⁵, a całą ukraińską populację Lwowa na ok. 45 tysięcy osób. Przekonywano, że stanowi to wystarczającą podstawę silnego rodzimego przemysłu — jedynie brak solidarności narodowej miał powodować, że produkowane przez ukraińskich chłopów surowce przetwarzane były następnie przez obcego przedsiębiorcę²⁶. Budowa silnej ukraińskiej warstwy miejskiej miała nadać ukraińskiemu życiu szybsze tempo i wesprzeć rozwój ojczystej kultury, literatury, nauki i sztuki²⁷. Istotne było zagadnienie języka ukraińskiego. Próbowano wyegzekwować jego faktyczne równouprawnienie w codziennym życiu miasta oraz pracach magistratu²⁸. Uświadamiano rodakom znaczenie samorządu miejskiego, który — przekonywano — wiedzie narody i państwa do rozkwitu. Centralizm zaś, kreując oderwaną od spraw społecznych biurokrację, powodować miał ich upadek, jak stało się to w przypadku Rosji i Austro-Węgier²⁹.

Wybory 1928 roku

Wyznaczone na 4 (Sejm) i 11 (Senat) marca 1928 roku wybory parlamentarne były istotnym sprawdzianem zaufania społecznego do nowej sanacyjnej władzy. Na terenach o niejednolitej strukturze narodowościowej dużą rolę odgrywały także inne czynniki: umocnienie autorytetu państwa wśród narodowości niepolskich i potwierdzenie polskości obszarów stanowiących przedmiot niedawnych sporów terytorialnych. Tajne instrukcje dla oficerów i funkcjonariuszy Policji Państwowej nakazywały dyskretne, acz zdecydowane przeciwdziałanie propagandzie irredenty-

²³ В. Загайкевич, *Одною лавою — спільним фронтом!*, Львів-Перемишль 1928, s. 29.

²⁴ О. Черкаський, *Українське Національно-Демократичне Об'єднання, його програма і тактика*, Перемишль 1927, s. 5.

²⁵ *Провідний Львів, „Діло”* 1 березня 1928, cz. 47, s. 1.

²⁶ *Коли самі собі не поможемо, то ніхто нам не допоможе!*, Львів 1926, s. 1–16; Державний архів Львівської області (dalej: ДАЛО), ф. 110, оп. 4с, s. 877, [Skonfiskowana broszura NOUмL; 1926], ark. 52–67.

²⁷ О. Черкаський, *op. cit.*, s. 5.

²⁸ *За допущення української мови до нарад Приб.[ічної] Ради, „Діло”* 11 лютого 1928, cz. 32, s. 3.

²⁹ ДАЛО, ф. 110, оп. 4, с. 107, *Sprawozdanie z publicznego zgromadzenia zwołanego przez NOUмL w dniu 24 II 1929*, ark. 42.

stycznej, możliwym prowokacjom ugrupowań ukraińskich, a także czynne wspieranie stronnictw lojalnych wobec Warszawy³⁰.

Decyzja głównych ukraińskich sił politycznych o udziale w wyborach do izb ustawodawczych³¹ stanowiła kulminacyjny moment próby konsolidacji obozu niepodległościowego³². Stanowisko negacji państwowości polskiej oraz bojkot wyborów 1922 roku czołowi przedstawiciele ukraińskiej elity politycznej uznali obecnie za pomyłkę. Do udziału w akcji wyborczej zachęcała nawet podziemna Ukraińska Organizacja Wojskowa (UWO), wzywając do skreślenia „ugodowców” i wyłonienia autentycznego przedstawicielstwa narodowego³³.

Ukraińskie ugrupowania deklarowały chęć utworzenia jednolitego bloku narodowego:

Національна Єдність повинна стати кличем і обов'язком кожного свідомого українця. Протинні нашому національному розвиткові сили за всяку ціну хочуть розбити нашу народню єдність, не тільки в краю, але й на терені столичного города Льва³⁴.

Najsilniejszym ukraińskim ugrupowaniem politycznym w regionie było Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne (UNDO). Jego prezesem był adwokat Dmytro Łewycki (1877–1942). Utworzona w 1925 roku partia opierała się na dość szerokiej platformie ideologicznej. Opowiadała się za liberalno-demokratyczną formą ustrojową, wyegzekwowaniem od Warszawy sprawiedliwej polityki narodowościowej oraz — w dalszej perspektywie — odbudową niezależnego ukraińskiego państwa. W UNDO dochodziło w tym czasie do sporów wewnętrznych, zakończonych zwycięstwem zwolenników zachowywania jednakowego dystansu wobec Polski i ZSRR. Grupa działaczy tej partii o nastawieniu proradzieckim utworzyła w 1927 roku Ukraińską Partię Pracy (UPP) — aktywną, lecz niecieszącą się większym poparciem społecznym³⁵. Wpływową, ale nie w samym Lwowie, była lewicowa Ukraińska Partia Socjalistyczno-Radykalna (USRP), podobnie jak

³⁰ ДАЛО, ф. 108, оп. 1, с. 665, *Starosta lwowski Czesław Eckhardt do wszystkich posterunków PP w powiecie lwowskim i powiatowej komendy PP we Lwowie [8 II 1928]*, ark. 42–44.

³¹ Zob. О. Зайцев, *Політичні партії Західної України у парламентських виборах 1928 р.*, „Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність” 1995, вип. 2, s. 172–187; R. Tomczyk, *Ukraińskie Narodowo-Demokratyczne Zjednoczenie (UNDO) a wybory parlamentarne w 1928 roku*, „Biuletyn Informacyjny Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego” 1997, nr 3, s. 92–101.

³² Zob. І. Соляр, *Консолідаційні процеси національно-державницьких сил Західної України (1923–1928)*, Львів 2010.

³³ *Вибори „Сурма” 1928*, cz. 6–1, s. 6–7.

³⁴ *Перші українські вибори в Галичині під владою Польщі*, „Поступ” березень–квітень 1928, cz. 3–4, s. 132.

³⁵ Zob. І. Соляр, *Українське національно-демократичне об'єднання: перший період діяльності (1925–1928)*, Львів 1995; R. Tomczyk, *Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne 1925–1939*, Szczecin 2009.

UNDO kontynuująca tradycje z czasów autonomii galicyjskiej. Mimo zaawansowanych negocjacji nie doszło do nawiązania współpracy wyborczej³⁶ między UNDO i USRP. Partie te podjęły ostrą rywalizację, wzajemnie obarczając się winą za brak wspólnej ukraińskiej listy wyborczej. Zaciekły, niekiedy brutalny³⁷, charakter miały spory między UNDO i UPP. Z trudnościami w prowadzeniu kampanii zmagali się komuniści. Podzielone na dwa odłamy Ukraińskie Włościańsko-Robotnicze Zjednoczenie Socjalistyczne („Sel-Rob”) nie zdołało przeprowadzić we Lwowie ani jednego wiecu³⁸. Jak przyznawali działacze, za listą nie było komu agitować z powodu licznych aresztowań aktywistów³⁹.

UNDO uzyskało wsparcie większości ukraińskich środowisk oraz Cerkwi Greckokatolickiej i metropolity Andrzeja Szeptyckiego⁴⁰. W skali kraju przystąpiło do silnej koalicji narodowości niepolskich — Bloku Mniejszości Narodowych (lista 18). W Galicji Wschodniej alians ten ograniczono do UNDO i mniejszości niemieckiej, wykluczono bowiem współpracę z ugrupowaniami syjonistycznymi⁴¹.

Walka o uzyskanie mandatu poselskiego w okręgu Lwów-miasto była jednym z głównych haseł kampanii:

Вибір українського репрезентанта зі Львова підніс би незвичайно наш престиж, виявив би дійсний характер Львова, започаткував би нову еру, добу реституції столиці кн. Льва в неподільний центр української суцільної національної території⁴².

Realne szanse na sukces były jednak niewielkie. Dlatego z samodzielnej akcji wyborczej na terenie miasta zrezygnowała USRP, a UNDO zgłosiło kandydatury „kompromisowe”. Własną listę wysunęła natomiast UPP⁴³. Listę kandydatów do Sejmu UNDO w okręgu lwowskim otwierał Tyt Buraczynski (1880–1968), przewodniczący Ukraińskiego Towarzystwa Lekarskiego. Drugie miejsce zajmował ro-

³⁶ *Хто винен? Чому нема українського блоку?*, Львів 1927; *Перші українські вибори в Галичині під владою Польщі (Продовження)*, „Поступ” май-червень 1928, cz. 5–6, s. 181.

³⁷ ДАЛО, ф. 121, оп. 3, с. 331, *Krwawy wiec ukraiński we Lwowie. Nacjonalisci i zwolennicy „Sojuzu” stoczyli walkę na krzesła, ławki i łaski [odpis z: „Ekspres Poranny” 13 XII 1927, nr 345]*, ark. 1.

³⁸ Центральний державний історичний архів України у Львові (dalej: ЦДІАУЛ), ф. 351, оп. 1, с. 6, *Статистичні дані про діяльність партійних конференцій, віч із зазначенням їх учасників у Львівському, Станіславівському і Тернопільському*, ark. 6–7.

³⁹ „Sel-Rob” głosił równouprawnienie narodów II Rzeczypospolitej oraz walkę z „reakcją undofaszystowską” (ЦДІАУЛ, ф. 351, оп. 1, с. 70; *Чого хоче список № 16*, ark. 24; ЦДІАУЛ, ф. 351, оп. 1, с. 72; *Листівки до жителів міст і сіл із закликами голосувати за „Робітничо-селянську солідарність”*, ark. 16).

⁴⁰ *Mniejszości narodowe w wyborach do Sejmu i Senatu w r. 1928*, Warszawa 1928, s. 25–26.

⁴¹ M. Szumiło, *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928–1939)*, Warszawa 2007, s. 44–45.

⁴² *За наш центр*, „Діло” 15 лютого 1928, ч. 35, s. 1.

⁴³ *Mniejszości narodowe*, s. 27.

botnik kafilarski Iwan Ołeksyn, trzecie poseł Serhij Chrucki (1887–1954), a czwarte działaczka społeczna Jewhenija Makaruszkowa⁴⁴.

W lwowską akcję wyborczą UNDO silnie zaangażowana była — pełniąca funkcję miejskiej komórki partyjnej — Ludowa Organizacja Ukraińców miasta Lwowa (NOUmL), kierowana w latach 1925–1934 przez Ambrozija Berezowskiego⁴⁵. Obszarem jej działania było miasto Lwów i pozostające poza granicami administracyjnymi przedmieścia. Aktywiści NOUmL organizowali zebrania, odczyty i spektakle w lokalach instytucji społecznych⁴⁶, a także akcje pomocy dla ukraińskich bezrobotnych⁴⁷. W kampanię zaangażowany był też ruch kobiecy, szczególnie — także wspierający UNDO — Związek Ukrainek (SU)⁴⁸. Jeden z wyborczych plakatów zachęcających do głosowania na listę nr 18 przedstawiał wspólny radosny marsz ukraińskiej inteligencji i robotników. W pierwszym szeregu podążała kobieta⁴⁹.

Zainteresowanie akcją wyborczą do Sejmu i poziom „gorączki przedwyborczej” były w społeczności ukraińskiej bardzo duże⁵⁰. Redakcja „Diła” podkreślała, że

Той день буде теж історичним в житті українського Львова. Це вперше від цілого ряду літ, від століть цілих український Львів проявить себе наглядно, доказуючи: чим він є по своїй суті, які тенденції, які напрямні зазначуються в його розвитку. Львів, той провідний Львів у житті західної вітки українського народу виявить своє дійсне обличчя. Українські виборці Львова засвідчать перед цілим світом силу українського елемента в осередку західно-українських земель, рестигують його традицію⁵¹.

Jedna z ulotek przypominała, że ukraińscy obywatele Lwowa pójdą do urn już po raz trzeci — poprzednio czynili to w latach 1907 i 1911 podczas wyborów do wiedeńskiej Rady Państwa. Miasto podzielone było wówczas na siedem okręgów, a w każdym z nich Ukraińcy stanowili wyraźną mniejszość. Dlatego też, zdaniem autorów, ówczesne kampanie wyborcze miały charakter głównie informacyjno-propagandowy. Przekonywano, że obecnie szansa na uzyskanie poselskiego man-

⁴⁴ *За наш центр*, „Діло” 15 лютого 1928, cz. 35, s. 1.

⁴⁵ Zob. I. Соляр, *Організаційні засади та програмні орієнтири Народної організації українців міста Львова (1920–1930-ті рр.)*, „Краєзнавство” 2009, nr 3–4, s. 263–268.

⁴⁶ ДАЛО, ф. 271, оп. 1с, с. 17а, *Пismo kierownika ekspozytury policji politycznej (II 1926)*, ark. 149 (odwrotny)–150.

⁴⁷ Biblioteka Narodowa w Warszawie — Archiwum Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki (dalej: BN ANTSz.), mf 91845, *Устрій/Правильник НОУМЛ*, k. 1.

⁴⁸ Н. Івановська, *Що треба українській жінці знати про вибори*, Львів 1928.

⁴⁹ Центральний державний архів громадський об’єднань України, м. Київ, ф. 6, оп. 1, с. 497, *В єдності сила! Всі голосуємо на 18!* [plakat wyborczy], ark. 35.

⁵⁰ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), z. 9/III (doptyw), sygn. 1027, *Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za okres listopad 1927*, k. 278.

⁵¹ *Провідний Львів*, „Діло” 1 березня 1928, cz. 47, s. 1.

datu jest duża, o ile cały elektorat spełni swój narodowy i obywatelski obowiązek. Sukces podniosłby morale także poza rogatkami miasta:

І коли мільони українських виборців: селян, міщан, робітників і трудових інтелігентів в дні 4 березня одною лавою підуть до виборчої урни, то чи український Львів не має стати в передніх рядах великої виборчої армії? Чи Львів не має бути зразком для цілого краю?⁵²

Od połowy lutego wiece wyborcze UNDO i SU we Lwowie odbywały się niemal codziennie (najczęściej w siedzibie Towarzystwa im. Mykoły Łysenki przy ul. Szaszkiewicza i Sali „Sokoła-Bat’ka przy ul. Ruskiej⁵³”). Zdarzało się, że po całonocnych naradach politycznych następnego dnia na kandydatów czekały kolejne posiedzenia i spotkania z wyborcami⁵⁴. Opublikowano podręczniki dla ukraińskiego elektoratu zawierające m.in. instrukcje składania skarg wyborczych. Przypominano, że na obszarze województw południowo-wschodnich można było to czynić w języku ojczystym⁵⁵. Wiele pracy czekało mężów zaufania. W przeddzień głosowania przedstawiciele UNDO w komisjach mieli obejść wszystkich ukraińskich wyborców w odpowiednim obwodzie, „nakazać im iść na wybory” oraz wręczyć czystą kartę z liczbą 18. W razie potrzeby mężowie zaufania wynajęli wóz, którym należało przetransportować do lokali wyborczych chorych, starców i kobiety⁵⁶. Ostrzegano przed oszustwami, w tym fałszowaniem kart wyborczych⁵⁷. W celu dotarcia do elektoratu o niejednoznacznej świadomości narodowej jedną z ulotek przygotowano w języku polskim. „Pokażcie więc bracia, — wzywano w niej — że żyje naród ukraiński, wielki i potężny i dłużej milczeć on nie będzie [...] Ukrainiec, który nie głosuje na swoją listę Nr 18, zdradza sprawę narodową”⁵⁸. Znamienne, że pojawiły się też odezwy sanacyjnego Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem (BBWR) — „stylizowane w języku ukraińskim”⁵⁹.

Wybory do Sejmu II kadencji w okręgu Lwów-miasto zakończyły się sensacją i skandalem, jednak nie za sprawą Ukraińców. Przyczyną było uzyskanie dwóch

⁵² ЦДІАУЛ, ф. 319, оп. 1, с. 10, *Українці! Громадяне Львова!*, ark. 20.

⁵³ ДАЛО, ф. 271, оп. 1с, с. 17, *Тыgodniowe sprawozdanie sytuacyjne za czas od 16 II do 22 II 1928 r.*, rkps., ark. 87 (odwrotny); ДАЛО, ф. 271, оп. 1с, с. 17, *Тыgodniowe sprawozdanie sytuacyjne za czas od 23 II do 29 II 1928 r.*, rkps., ark. 98–105 (odwrotny).

⁵⁴ ЦДІАУЛ, ф. 344, оп. 1, *Письмо президії УНДО до кандидатів (II 1928)*, ark. 3.

⁵⁵ В. Целевич, *Виборчий підручник. Зі вступом, поясненнями, зразками реклямацій, спротивів і жалоб та додатковими законами*, Львів-Луцьк 1927, s. 61.

⁵⁶ ЦДІАУЛ, ф. 344, оп. 1, с. 396, *Інструкція секретаріату УНДО для „мужів довір’я” по списку Н18 кандидатів до сейму і сенату (1928)*, ark. 1.

⁵⁷ BN ANTSz., mf 95011, *Осторога! Позір українські виборці!*, k. 164.

⁵⁸ BN ANTSz., mf 95010, zw. 2, *Українці! Кождь Українець-патриота глосuje на listę Nr 18 [odezwa]*, k. 464 (odwrotna).

⁵⁹ 24 lutego zatrzymano dwóch mężczyzn zrywających takie plakaty wyborcze [ДАЛО, ф. 271, оп. 1с, с. 17, *Выказ важнієших преступств і wydarzeń за час od 23 II br. do 1 III 1928 r.*, ark. 110 (odwrotny)].

mandatów poselskich przez Zjednoczenie Narodowo-Żydowskie w Małopolsce, co wywołało w mieście antysemickie ekscesy⁶⁰. Po jednym mandacie uzyskały BBWR i endecki Blok Katolicko-Narodowy. Na „ukraińską” listę nr 18 oddano 9,8% (9617) ważnych głosów w okręgu. Nie odnotowano ani jednego głosu na UPP⁶¹. Katolicko-klerykalny periodyk „Nowa Zoria” wskazywał, że do zdobycia ukraińskiego mandatu we Lwowie zabrakło ok. trzech i pół tysiąca głosów — zawinić miała absencja wyborcza oraz wpływ „idei Karola Marksa” (głosy na listy komunistyczne i lewicowe)⁶². „Diło” przyznawało, że przyczyny niepowodzenia tkwiły głębiej, a sama walka o ukraińskiego posła ze Lwowa miała głównie wymiar propagandowy:

Перш усього ми не були якслід приготованні до виборів взагалі, а у Львові спеціально. Таж правду кажучи до Львова мало хто привязував вагу, на львівський мандат мало хто рахував серйозно [...] Ця невіра у власні сили була матірю байдужности і легковажности⁶³.

Na listę 18 oddano natomiast najwięcej ważnych głosów (76 553) w okręgu Lwów-powiat. Trzy osoby z tej listy zdobyły mandaty poselskie: Iwan Liszczyński (1883–1941), niemiecki działacz oświatowy Ferdinand Lang (1888–1959) oraz Wołodymyr Kochan (1899–1964). Tyle samo zdobył BBWR. Do Sejmu dostał się również Kyryło Wałnycki z listy „Sel-Robu”-Lewicy⁶⁴.

O wiele mniejsze emocje wzbudziły we Lwowie wybory do Senatu (11 marca), w których okręg lwowski tworzony był przez obszar całego województwa⁶⁵. Listy ukraińskie uzyskały 30,5% wszystkich głosów, a lista nr 18 trzy z dziewięciu mandatów, które były do zdobycia⁶⁶.

Po wyborach środowiska ukraińskie prezentowały umiarkowany pesymizm. Rezultaty przedstawiano jako porażkę wynikającą z braku solidarności narodowej. W istocie wybory były sukcesem UNDO w Galicji Wschodniej, choć nie w samym Lwowie. Analitycy MSW sądzili, że wyolbrzymianie porażki było manewrem ukierunkowanym na osłabienie konkurencji na rodzimej scenie politycznej⁶⁷. Potwierdza to lektura partyjnej korespondencji — kierownictwo dziękowało działa-

⁶⁰ G. Mazur, *op. cit.*, s. 214.

⁶¹ *Mniejszości narodowe*, s. 207, 212.

⁶² *Вибори у Львові*, „Нова Зоря” 8 березня 1928 р., cz. 17, s. 1.

⁶³ *Львів після рішення*, „Діло” 9 березня 1928, cz. 54, s. 1.

⁶⁴ *Mniejszości narodowe*, s. 213.

⁶⁵ AAN, z. 1185, sygn. 974/6, *Tygodniowe sprawozdanie... nr 48 za czas od 16 III do 17 III 1928 r.*, k. 244.

⁶⁶ *Mniejszości narodowe*, s. 218–220.

⁶⁷ AAN, z. 9 (III-dopływ), sygn. 1027, *Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych od 16 marca do 30 kwietnia 1928 r. (akcja wyborcza do ciał ustawodawczych)*, k. 385.

czom za zaangażowanie, które przyniosło efekt w postaci zwycięstwa w nierównej walce⁶⁸.

Po wyborach

Wyłonienie licznego ukraińskiego przedstawicielstwa w polskim parlamencie nie oznaczało zamiaru partycypowania przezeń we władzy politycznej. W intencji kierownictwa UNDO kampania oraz późniejsza działalność posłów i senatorów służyć miały głównie propagandzie⁶⁹. Znakomitą większość Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej (URP) stanowili członkowie UNDO z Galicji Wschodniej. Uważali się oni nie tylko za przedstawicieli ogółu ukraińskich mieszkańców II Rzeczypospolitej, lecz także międzynarodowe centrum polityczne wszystkich Ukraińców. Parlamentarzyści występowali na zebraniach i „wiecach sprawozdawczych”, ciesząc się sporym zainteresowaniem ludności. Wiele z nich odbywało się we Lwowie. Nierzadko wygłaszano na nich śmiałe antyrządowe przemówienia, wywołujące interwencje policji. Było tak na przykład 26 maja w sali Towarzystwa im. Łysenki podczas wystąpienia posła Wołodymyra Cełewicza, poświęconego sytuacji ukraińskiego szkolnictwa⁷⁰. Rozwiązanie zgromadzenia przez delegata starostwa wywołało spontaniczny protest. Tłum śpiewał ukraińskie pieśni patriotyczne, m.in. *Ne pora (Lacham służyty)* oraz *My hajdamaky*. Wznoszono nieprzyjazne okrzyki pod adresem władz polskich i „dyktatury” Józefa Piłsudskiego⁷¹. 7 czerwca, na podobnym wiecu (w Sali Sokoła), poseł Dmytro Palijiw zarzucił władzom demoralizowanie ukraińskiej młodzieży za pomocą środków administracyjnych. Jedynym sposobem na przezwyciężenie tego problemu, podkreślał polityk, było powstanie niezależnego państwa⁷². „Agresywność”⁷³ UNDO niepokoiła władze.

⁶⁸ BN ANTSz. mf 95010, zw. 2, Президія ЦК УНДО [list z podziękowaniem in blanco, IV 1928], k. 653.

⁶⁹ Zob. O. Зайцев, *Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939 рр.)*, „Український історичний журнал” 1993, nr 1, s. 72–84; C. Brzoza, *Ukraińcy w izbach ustawodawczych Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Ukraińskie tradycje parlamentarne XIX–XXI wieku*, red. J. Moklak, Kraków 2006, s. 185–207; M. Szumiło, *op. cit.*, *passim*.

⁷⁰ ДАЛО, ф. 110, оп. 4, с. 100, *Interpelacja posłów Klubu Ukraińskiego do Pana Ministra SW w sprawie bezpodstawnego zachowania się policji państwowej wobec posłów i publiczności ukraińskiej*, ark. 9 (odwrotny).

⁷¹ ДАЛО, ф. 110, оп. 4, с. 100, *Komendant Wojewódzki PP do UW we Lwowie [29 V 1928]*, ark. 2.

⁷² ДАЛО, ф. 110, оп. 4с, с. 867, *Sprawozdanie ze sprawozdawczego wiecu posłów „Undo” z 27 VI [28 VI 1928]*, ark. 165 (odwrotny).

⁷³ AAN, z. 1185, sygn. 974/6, *Tygodniowe sprawozdanie... nr 63 za czas od 23 VI do 30 VI 1928 r.*, k. 36.

27 czerwca rozwiązano we Lwowie kolejny wiec w sprawie oświaty, nazajutrz udaremniiono zebranie w tejże sprawie zwołane przez NOUmL⁷⁴.

Odważne wystąpienia doświadczonych polityków stwarzały klimat do aktywności nacjonalistycznej młodzieży ukraińskiej. Przykładem była tzw. akcja imieninowa. Rankiem 19 marca grupa ukraińskich studentów zaatakowała uczniów ukraińskiego gimnazjum akademickiego zmierzających na nabożeństwo z okazji imienin Piłsudskiego w soborze św. Jura. Mimo interwencji policji i zatrzymania dwóch napastników większość uczniów nie dotarła do cerkwi⁷⁵. Choć bojkot uroczystości był inicjatywą młodzieży akademickiej, uczniowie starszych klas szkoły — w tym członkowie skautowskiego stowarzyszenia „Płast” — byli wtajemniczeni w plany⁷⁶. Inna grupa młodych ludzi przeszkodziła w dotarciu na nabożeństwo uczennicom żeńskiego seminarium ukraińskiego⁷⁷. „Grupa indywidualów” zakłóciła również imieninową akademię młodzieży gimnazjalnej w „Narodnym Domu” przy ul. Rutowskiego⁷⁸.

Wokół dziesięciolecia listopada 1918 roku

Choć od wybuchu ukraińsko-polskiej wojny minęła dekada, pamięć o dramatycznych wydarzeniach stanowiła stały element debaty publicznej w mieście i część lwowskiej tożsamości. Niezagojone rany wojenne były wciąż dostrzegalne w krajobrazie Lwowa. Dziesiąta rocznica walk o miasto stała się tematem wielu ukraińskich i polskich publikacji podejmujących zagadnienia genezy, przebiegu i znaczenia konfliktu⁷⁹. Wydawnictwa ukraińskie nierzadko podnosiły zagadnienie

⁷⁴ *Ibidem*, k. 32.

⁷⁵ С. Шах, *Львів – місто моєї молодості. Цісарсько-Королівська Академічна Гімназія*, Львів 2010, s. 202–203.

⁷⁶ ДАЛО, ф. 110, оп. 4, с. 121, *Wydział Prezydialny Województwa Lwowskiego* [19 III 1928], ark. 1.

⁷⁷ ДАЛО, ф. 110, оп. 4, с. 121, *Zastępca kierownika Wydziału Śledczego do Prezydium Lwowskiego Starostwa Grodzkiego* [22 III 1928], ark. 23.

⁷⁸ ДАЛО, ф. 110, оп. 4, с. 121, *Zastępca kierownika WŚ do Prezydium Lwowskiego SG* [20 III 1928], ark. 7–8.

⁷⁹ М.ін. Д. Паліїв, *Перший листопад*, [w:] *Ілюстрований Український Національний Календар на рік 1928*, Перемишль 1927; Z. Lenartowska, *Lwów – chlubą narodu: dramat w 4 aktach na tle obrony Lwowa w roku 1918*, Lwów 1928; J. Ruczajówna, *Wigilja orląt lwowskich: Obrazek sceniczny z czasów obrony Lwowa*, Lwów 1928; *Jednodniówka ku uczczeniu dziesięciolecia walk o Lwów 1–22 XI 1918 – 1–22 XI 1928*, red. S. Kupczyński et al., Lwów 1928; М.К., *Перший листопад з перспективи десятиліття*, „Поступ” листопад-грудень 1928, cz. 9–10, s. 280–282.

błędów militarnych i politycznych popełnionych w toku walk, ale legenda heroicznego zrywu działała na wyobraźnię młodzieży⁸⁰.

Uczczenie w przestrzeni miejskiej poległych w walkach niepodległościowych było przedmiotem stałej troski ukraińskich środowisk politycznych i intelektualnych. Parlamentarzyści URP i działacze UNDO planowali wzniesienie „trwałego pomnika wyzwolenczych zmagañ narodu ukraińskiego” oraz zbiórkę środków pieniężnych dla ukraińskich kombatantów⁸¹. Jesienią 1928 roku analitycy MSW konstatowali, że wszystkie wysiłki ukraińskich środowisk politycznych skierowane są na organizację uroczystych obchodów rocznicy zrywu niepodległościowego⁸². Miały się one stać okazją do wielkiej manifestacji patriotycznej oraz świadectwem obywatelskiej i narodowej dojrzałości ukraińskiej społeczności Lwowa⁸³, a także alternatywą dla oficjalnych uroczystości polskich⁸⁴. NOUmL wzywała Ukraińców do powstrzymania się od pracy w dniu 1 listopada⁸⁵. Do demonstrowania jedności narodowej wzywała również UWO:

У великі роковини кличемо до Вас — геть із байдужністю! Сталіть віру у майбутність Української Нації і будьте готові до посвяти за Україну!⁸⁶

Już 31 października na ulicach miasta widziano ukraińską młodzież z niebiesko-żółtymi kokardami umieszczonymi na garderobie⁸⁷. Wczesnym rankiem policja zatrzymała ukraińskich gimnazjalistów rozlepiających okolicznościowe odezwy⁸⁸. W nocy poprzedzającej rocznicę uszkodzono pomnik obrońców Lwowa na Persenkówce i postrzelono interweniującego policjanta. W niektórych miejscach, w tym na ratuszu i kopcu unii lubelskiej, umieszczono ukraińskie sztandary z napisem UWO. Oblano atramentem pomnik orłat lwowskich w ogrodzie Politechniki. Po południu 1 listopada symbolikę UWO umieszczono na balkonie soboru św. Jura

⁸⁰ Dobrym przykładem jest wiersz *Łystopad* (1927) Bohdana Krawcowa (Б. Кравців, *Зібрані твори*, t. 1, oprac. Б. Бойчук, Нью-Йорк 1978, s. 97).

⁸¹ AAN, z. 1185, sygn. 974/6, *Tygodniowe sprawozdanie sytuacyjne nr 79 za czas od 12 do 18 X 1928 r.*, k. 212.

⁸² ЦДІАУЛ, ф. 205, оп. 1, с. 459, *Raport nr 80* (28 X 1928), ark. 60.

⁸³ VN ANTSz., mf 70114, *НОУмЛ до Президії УНДО* [12 X 1928], k. 3; ЦДІАУЛ, ф. 389, оп. 1, с. 67, *Повідомлення* [29 X 1928], ark. 40.

⁸⁴ Oficjalne państwowe obchody dziesiątej rocznicy obrony Lwowa trwały od 31 października do 22 listopada (ДАЛО, ф. 121, оп. 4с, с. 851, *Program uroczystości obchodu 10-tej rocznicy obrony Lwowa*, ark. 42–43).

⁸⁵ VN ANTSz., mf 70114, [*Pismo NOUmL*; X 1928], k. 2.

⁸⁶ Команда Української Військової Організації, *У Великий День*, „Сурма” листопад 1928, с. 1.

⁸⁷ A. Biedrzycka, *op. cit.*, s. 437.

⁸⁸ ДАЛО, ф. 121, оп. 3с, с. 343, *Sprawozdanie zastępcy komendanta PP Lwów-miasto z zajęć i zarządzeń w dniach 1 i 2 listopada 1928 we Lwowie* [8 XI 1928], ark. 75–79; G. Mazur, *op. cit.*, s. 123.

podczas panichidy za dusze poległych żołnierzy Ukraińskiej Armii Halickiej. Na pobliskim placu doszło do licznej demonstracji, starć i wymiany ognia z policją⁸⁹.

Odpowiedzią polskiej młodzieży nacjonalistycznej były manifestacje i akty wandalizmu skierowane przeciw instytucjom ukraińskim. Straty były dotkliwe: zniszczono lub skradziono m.in. cenne zbiory biblioteczne⁹⁰. Policja reagowała niezdecydowanie. Szturmowano Ukraiński Dom Akademicki przy ul. Supińskiego, gdzie również padły strzały⁹¹.

Ogółem w zamieszkach ucierpiało przynajmniej trzydziestu policjantów (w tym jeden postrzelony w nogę⁹²). Policyjne statystyki odnotowały czternaśtu poważniej poszkodowanych cywilów (3 rany postrzałowe), którzy ucierpieli w starciach przy Supińskiego⁹³. Do 7 listopada aresztowano siedemdziesiąt siedem osób i przeprowadzono sto jedenaście rewizji wśród osób i instytucji (m.in. Ukraiński Dom Akademicki, Sokół-Bat'ko, Płast, Osnowa, Łuh⁹⁴). Rezultaty policyjnego dochodzenia wskazywały, że działania ukraińskie inicjowała — związana z UW⁹⁵ — organizacja Ukraińska Młodzież Nacjonalistyczna (UNM) kierowana przez Bohdana Krawcowa (1904–1975). UNM opowiadała się za narodową konsolidacją, w marcowych wyborach czynnie wsparła kampanię UNDO⁹⁶.

W kolejnych dniach na ulicach Lwowa utrzymywała się napięta atmosfera. 2 listopada policja odbierała informacje o planowanych prowokacjach ukraińskich, w tym rzekomym zamiarze uszkodzenia Panoramy Raławickiej. Policja dość skutecznie broniła instytucji ukraińskich przed atakami polskiej młodzieży⁹⁷. Drobne incydenty zdarzały się na ulicach Lwowa także w dniach kolejnych. Policja przeprowadzała rewizje w siedzibach ukraińskich organizacji i mieszkaniach prywatnych. Szukano broni i materiałów propagandowych⁹⁸. Polska młodzież studencka

⁸⁹ ДАЛО, ф. 121, оп. 3с, с. 322, *Informacja o aresztowaniu...* [3 XI 1928], ark. 2–4.

⁹⁰ ВН АНТШ., mf 68690, *Виказ шкід, які понесло Товариство „Просвіта” дня 1 листопада 1928 р.*, k. 135–161.

⁹¹ ДАЛО, ф. 121, оп. 3с, с. 343, *Sprawozdanie zastępcy komendanta PP Lwów-miasto z zajęć i zarządzeń w dniach 1 i 2 listopada 1928 we Lwowie* [8 XI 1928], ark. 75–79; G. Mazur, *op. cit.*, s. 123.

⁹² ДАЛО, ф. 121, оп. 3с, с. 235, *Wykaz kontuzjowanych szeregowych PP* [6 XI 1928], ark. 1–2.

⁹³ ДАЛО, ф. 121, оп. 3с, с. 235, *Relacja* [6 XI 1928], rkps., ark. 3.

⁹⁴ ДАЛО, ф. 121, оп. 3с, с. 235, *Wykaz rewizji 1 XI–7 XI w związku ze sprawą ukr.*, ark. 10–11.

⁹⁵ АРРз., z. 845, sygn. 14, *Ideologiczny wyszkil czastyna I i II* [brozura OUN; bd], k. 11–12.

⁹⁶ ДАЛО, ф. 121, оп. 3с, с. 306, *Protokół spisany dnia 2 listopada 1928 r. w Komendzie PP Lwów-miasto z Bohdanem Krawcowem*, ark. 92; O związkach UNM i UNDO zob. 3. Книш, *Далекий приціл. Українська Військова Організація в 1927–1929 роках*, Торонто-Он[таріо] 1967, s. 43–48.

⁹⁷ ДАЛО, ф. 121, оп. 3с, с. 343, *Relacja* [4 XI 1928], ark. 7, *Sprawozdanie sytuacyjne z dnia 2 listopada 1928 do Prezydium SG we Lwowie* [3 XI 1928], ark. 37–38).

⁹⁸ ДАЛО, ф. 121, оп. 3с, с. 343, *Sprawozdanie sytuacyjne z dnia 3 listopada 1928* [3 XI 1928], ark. 39; *Podkomisarz Bilewycz do Pana Komendanta PP*, ark. 40–53.

próbowała nie wpuszczać ukraińskich kolegów na sale wykładowe⁹⁹. 7 listopada na wiecu polskiego Lwowskiego Komitetu Akademickiego zażądano zakazu noszenia czapek „siczowych” przez studentów i gimnazjalistów ukraińskich¹⁰⁰. Według relacji zebranych przez stronę ukraińską, w listopadzie doszło do szeregu incydentów związanych z publicznym używaniem języka ukraińskiego przez młodzież (w tym studentów Uniwersytetu i Politechniki) oraz noszeniem „mazepinek” i odznak ukraińskich organizacji. Policja — zdaniem ukraińskich świadków — nie reagowała bądź sprzyjała agresywnym polskim zachowaniom. Rektor Uniwersytetu Adam Gerstmann osobiście bronił ukraińskich podopiecznych przed polskimi korporantami i zezwolił im na posługiwanie się „językiem ruskim”, pod warunkiem jednak, że będą czynić to „po cichu”¹⁰¹.

Z przebiegu wydarzeń listopadowych we Lwowie zadowolona była UW, której organ prasowy akcentował moralny wymiar patriotycznych uniesień. Odnutowano przejawy narodowej solidarności: odpowiedzialną i wspierającą ukraińską młodzież postawę ukraińskich parlamentarzystów, akcję protestów przeciw swawoli polskich chuliganów i represjom ze strony władz polskich na Ukrainie Radzieckiej oraz w diasporze. Zajścia oraz ich rezonans potwierdzać miały polityczną dojrzałość narodu ukraińskiego i jego gotowość do samodzielnego życia państwowego¹⁰². Warto zaznaczyć, że choć na prowincji same obchody przebiegły spokojnie, to wydarzenia lwowskie odbiły się tam głośniejszym echem¹⁰³.

Uspokojeniu nastrojów nie służył zamach bombowy na lwowską redakcję „Słowa Polskiego” dokonany 6 grudnia przez UW¹⁰⁴. 7 grudnia u starosty grodzkiego zjawili się posłowie Liszczyński i Kochan protestujący przeciw aresztowaniom i prześladowaniom ukraińskich obywateli. Parlamentarzyści podkreślali, że władze polskie wzmacniają tym samym środowiska przysparzające problemów także ukraińskim politykom. Liszczyński miał też oświadczyć, że UNDO jest dlań partią zbyt umiarkowaną — „tkwi w niej jedynie ze względu na swój wiek, gdyby zaś był młodszy, występowałby dużo ostrzej i goręcej”¹⁰⁵.

⁹⁹ ДАЛО, ф. 121, оп. 3с, с. 343, *Komendant PP Lwów-miasto do Naczelnika WŚ 1928 [6 XI 1928]*, ark. 65. We Lwowie działało wówczas czternaście korporacji akademickich: dwanaście polskich, jedna żydowska i ukraińska „Osnowa”. Członkowie tej ostatniej nosili granatowe czapki z żółtymi wypustkami zwane mazepinkami — skrojone na wzór nakryć głowy ukraińskich formacji wojskowych okresu walk narodowowyzwoleńczych [ДАЛО, ф. 121, оп. 3, с. 103, *Relacja (16 X 1927)*, rkps, ark. 2-2 (odwrotny)].

¹⁰⁰ ЦДІАУЛ, ф. 205, с. 460, *Raport nr 82 (10 XI 1928)*, ark. 17.

¹⁰¹ ВН АНТЗ., мф 71932, *Матеріяли до подій 1-го листопада 1928 р.*, к. 11–13.

¹⁰² *Після листопадних подій у Львові*, „Сурма” грудень 1928, s. 2.

¹⁰³ ЦДІАУЛ, ф. 205, с. 460, *Raport nr 82 (10 XI 1928)*, ark. 14.

¹⁰⁴ G. Mazur, *op. cit.*, s. 124.

¹⁰⁵ ДАЛО, ф. 110, оп. 4с, с. 867, *Starosta Grodzki do P. Wojewody we Lwowie [9 XII 1928]*, ark. 39.

W dniach 24–25 grudnia 1928 roku obradował we Lwowie III Zjazd Ludowy UNDO z udziałem około 400 delegatów i obserwatorów. Potępiono na nim politykę narodowościową rządów sanacyjnych, którym wytknięto „systematyczne niszczenie organizacji ekonomicznej, kulturalno-oświatowej i politycznej narodu ukraińskiego” oraz próby rozbijania go na grupy regionalne¹⁰⁶. Ostry ton przyjętych rezolucji świadczył o poczuciu pewności i siły własnej.

Zakończenie

Dekada, która upłynęła od próby trwałego opanowania Lwowa przez wojsko i administrację ZUNR, nie złagodziła konfliktów. Ukraińskie elity podejmowały próby patriotycznej aktywizacji rodaków w celu zademonstrowania ukraińskiego charakteru miasta. Popularyzowano rodzimą wersję jego dziejów, akcentując potrzebę odrodzenia ukraińskiego charakteru Lwowa i animując utrzymaną w tymże duchu akcję polityczną. W 1928 roku doskonałymi okazjami do tego były kampania wyborcza oraz dziesiąta rocznica listopada 1918 roku. Oprócz przedsięwzięć zgodnych z polskim porządkiem prawnym znaczenia nabierały działania konspiracyjne. Zapowiadało to zmiany mające nastąpić w kolejnych latach: utrudnienia w działalności politycznej (w warunkach m.in. zaostrzenia cenzury i deprecjacji mechanizmów demokratycznych) oraz wzrostu roli ukraińskiego podziemia. Wraz z nasileniem represyjnej polityki w USRR zmieniała się też „wyobrażona” funkcja ukraińskiego Lwowa — „serce i mózg” zachodniej Ukrainy będzie znów centrum „halickiego Piemontu”.

---

¹⁰⁶ Резолюції третього з'їзду Українського Національно-Демократичного Об'єднання, [w:] Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріяли, т. II, оргас. Т. Гунчак, Р. Сольчаник, [b.m.w.] 1983, s. 315–316.